

BÜYÜK TÜRK SÖZÜĞÜ

Hayat Büyük Türk Sözlüğü. İstanbul 1969 - 1970
Hayat Yayınları. 1288 S. 8°

Hayat Müessesesi, «Osmanlıca ve Türkçe'de kullanılan bütün kelimeleri» içine alan 40.000 kelimelik, «Latin harflerinin kabulünden sonra basılan en büyük Türk sözlüğünü», 1969 Aralık ayında başlıyarak, 14 fasikül içinde 1970 Eylül ayında tamamladı. Büyük bir emek mahsulü olan sözlükten, birinci fasikülün kapağında, «Osmanlıca ve Divan Edebiyatındaki kelimeler de dahil olmak üzere Türkçe'deki bütün kelimeleri içine alacak olan BÜYÜK TÜRK SÖZLÜĞÜ'nde Şemsetdin Sami'nin dilimizin en iyi sözlüğü olan ve Arap harfleri ile basılan ölümsüz eseri Kamûs-ı Türki'deki bütün kelimeler bulunacağı gibi son altmış yıl içinde dilimize girmiş kelimeler de bu büyük sözlükte yer alacaktır.» denilmekte ve «BÜYÜK TÜRK SÖZLÜĞÜ, Küçük Ansiklopedi'nin bir devamı, yani ikinci cildir. BÜYÜK TÜRK SÖZLÜĞÜ yalnız ansiklopedik maddelere yer verilen KÜÇÜK ANSİKLOPEDİ'nin lugat kısmını teşkil edecektir.» cümleleri ile bu iki eserin birbirinin tamamlayıcısı oldukları belirtilmektedir. Fasiküllerin kapaklarında, «Her Ay Çıkar Aylık Kültür Dergisi» diye tanıtılan Büyük Türk Sözlüğü (BTS)'nin hazırlanıp yayınlanması sırasında Umumi Neşriyat Müdürlüğünü Şevket RADO, ilmi kontrol işlerini Doç. Dr. Muharrem ERGİN, redaksiyonunu Yılmaz ÖZTUNA ve Şemsettin KUTLU, Yazı İşleri Müdürlüğünü de Orhan YÜKSEL yapmışlardır. Sözlükte Şevket RADO'nun bir Önsöz'ünden sonra, «Açıklamalar», «Sözlükte kul-

lanılmış olan kısaltma işaretleri» yer almakta ve bunları 9. sayfadan itibaren sözlük metni takibetmekte, son sayfalara da, Lütfen düzeltiniz», «Lütfen ilâve ediniz» başlıkları altında, baskı sırasında gözden kaçmış olan yazılış ve dizgi hatalarının düzeltmeleri ile, unutulmuş kelimeleri ihtiva eden iki kısım eklenmiş bulunmaktadır.

BTS'nün yeni basımları yapılırken dikkate alınır ve daha mükemmel bir sözlüğün hazırlanmasında faydalı olur düşüncesi ile, sözlükte dikkatimizi çeken bazı noksanlara temas etmeyi uygun gördük. Bu incelememizde, memleketimizde bir sözlük hazırlanırken gereken özenin gösterilmediğini, sözlük hazırlamanın bir ihtisas işi olduğunu ve kendisine has bir tekniğinin bulunduğunu da belirtmeye gayret ettik.

Sözlük hazırlamak, gerçekten bilgi, teknik, tecrübe ve sabır isteyen bir çalışmadır. Böyle güç bir çalışmayı düşündürken, tanıtımaya çalıştığımız eserin sözlük tarifine ne dereceye kadar uygun olduğunu tespit etmek geldi hatırımıza. İlk olarak elimizdeki esere müracaat ettik. BTS'nde SÖZLÜK kelimesinin karşılığı «Lügat kitabı» olarak alınmış. Bu arada LÜGAT kelimesini de aradık ve «Bir dilin kelimelerini belirli bir düzende içine alan ve mânâlarını gösteren kitap, sözlük, Ar. kamûs» şeklinde bir tarifini bulduk. Bir de KAMÛS maddesine bakmayı düşündük. Kamûsun tarifini, aynı eserde, «Lügat kitabı, bir dilin bütün kelimelerini, açıklamalarıyla beraber içine almak

iddiasında bulunan büyük sözlük.» olarak tespit ettik. SOZLÜK, LÜGAT kelimelerinin tarifini çeşitli sözlüklerden de aradık, fakat tatminkâr bir tarif bulamadık. Bulduklarımızın noksanlarını bir birinden tamamlayarak ve biraz da ilâveler yaparak daha tatminkâr bir tarif haline getirmeğe çalıştık ve «SÖZLÜK, bir dilin tarihi boyunca veya muayyen bir çağda kullanılmış olan kelimelerinin veya özel bir konudaki kelimelerin ve terimlerin, belli bir sırada, çeşitli bakımlardan inceleyip anlamlarını açıklayan, söz bölüklerindeki yerlerini belirten, gerektiğinde tariflerini yapan, kelimelerin anlamlarından başka, yazılışları, türeyişleri, telâffuzları, hecelere bölünüşleri, çoğulları ve bunların cümle içinde kullanılışları konusunda, örnekleriyle beraber aranan bilgileri veren eserdir.» dedik.

Sözlüklerde, özellikle dil sözlüklerinde, sözlüğe alınan kelimelerin kapsadığı devir belirtilmeli, kelimelerin, ilmi edebî, teknik ve mecazi anlamlarına yer verilmesi, örnek olarak alınan cümlelerde kullanılan kelimeler uygun bir şekilde seçilmeli, anlamları zamanla değişen kelimeler belirtilmeli, tarifler açık doğru ve tatminkâr olmalı, kelimelerin kullanılışını gösteren örnekler, kronolojik bir sıra ile ve tarihi gelişmeleri belirtilerek alınmalı, mahallî tabirlere yer verilmeli, kelimelerin varsa eşanlamlıları ve zıtanlamlıları da yer almalıdır. Türkçemizde saydığımız hususları ihtiva eden bir sözlük henüz yayınlanmamıştır, hazırlayıcısını beklemektedir.

İleri baskı tekniğinin her türlü imkânlarından faydalanarak halkın istifadesine sunulmuş olan. BTS'nü incelerken, dikkatimizi çeken hususları, kelimelerin yazılışları, alfabe sırası, göndermeler, argo sözler, kelimelerin aksam-ı kelâm (sözlük bölükleri) daki yeri, başka dillerden alınan kelimeler, kısaltmalar, kelimelerin karşılıkları, tarifler ve sonuç başlıkları altında topladık.

KELİMELEİN YAZILIŞLARI, BTS kelimelerin yazılışlarına yenilikler getirmekte ve yıllardır kullanılan imlâımızda tereddütler yaratmaktadır. **BTS Küçük Ansiklopedi**'nin devamı olarak kabul edildiği halde, imlâ konusunda aralarında bir birliğin bulunmayışı da dikkati çekmektedir. Aşağıdaki örnekler bu konuda bilgi verebilecektir.

BTS**Küçük Ansiklopedi**

HİCAZ	HİCÂZ
HASTANE	HASTAHANE
HACIVAT	HACİVAT
BADEM	BÂDEM
BABIALİ	BÂBİÂLÎ
ADALET	ADÂLET
ABİDE	ÂBİDE
ABBASİ	ABBÂSÎ
ABAKÜS	ABAKÜS
ABADİ	ÂBÂDÎ

ALFABE SIRASI, BTS'nde alfabe sırasına da gereken özen gösterilmemiştir. Böyle iddialı bir sözlükte, biraz teknik bilgi, biraz da dikkat gerektiren alfabe sırasının hiç hatasız olması gerekirdi. Hemen hemen bütün harflerde görülen alfabetik hatalar için bir kaç örnek :

AGU
AĞU
AĞUSTOS
ÂGÜŞ
AĞYÂR

BASİT
BASİTA
BASİT MAKAM
BÂSİR
BÂSİT

ÇİĞ
ÇİĞARA
ÇİĞDEM
CİĞDEM
ÇİĞDE

LUTUF
LÜZÜCET

LÜZÜCETLİ

LÜB

LÜBBİ

.....

LÜZÜC

LÜZUM

MENÂSİK

MENÂSİM

MENASIB

YEĞ

YEGÂN

YEGÂNE

YEGE

YEĞEN

ZANAAT

ZAN

ZANAATÇI

GÖNDERMELER, (bk.) kısaltması ile yapılan göndermeler bir çok maddede lüzumsuz yere kullanılmıştır. Meselâ: **KÂĞIT** maddesinde kâğıt hakkında 35 satır bilgi verildikten sonra, bk. **Kâğaz** denilmekte, gönderilen maddede de **KÂĞAZ** (i, F) **Kâğıt**. bk. **kâğıt**. şekli kullanılmak suretiyle, okuyucu **Kâğıt**'tan **Kâğaz**'a ve **Kâğaz**'dan da tekrar **Kâğıt**'a gönderilmektedir. **KÂĞIT** maddesinin sonundaki bk, **Kâğaz** göndermesine hiç lüzum yoktu.

Benzerleri :

FERİD bk. Ferit

FERİT, Benzersiz, misilsiz, yekta. bk. Ferid

FLURYA bk. Florya

FLORYA ... bir nevi sarı çiçek. bk. Flurya.

Bir kısım (bk.) maddelerinin de karışıklıkları verilmemiştir. Örnekler :

DİVİT-DÂR. bk. Devat-dâr. Devat-dâr diye bir madde yok.**KALMAK** bk. Kalmuk diye bir maddeye yer verilmemiş.**KEHLE** bk. Kahl. Kahl maddesi yok.

Bir kısım (bk.) maddeleri ise okuyucuyu büsbütün şaşırtmaktadır.

ŞUKÛK bk. Şak**ŞAK** bk. Şakk**ŞAKK** bk. Şak**ARABA** bk. Araba**BUYURTU** bk. Buyurltu**BUYRULTU** bk. Buyuruldu.

ARGO SÖZLER, **BTS**'nden çocuklarımızın da faydalanacaklarını düşünmek mecburiyetindeyiz. Bir çok kelime ve deyimlerin yanına **ARGO** oldukları yazılmamıştır. Sözlükten faydalanan çocuklar bu kelimeleri Türkçe'de normal olarak kullanılan kelimeler zannederek günlük konuşmalarında kullanabileceklerdir. Türkçe öğrenen yabancılar da bu kelimelerin argo olduklarını bilmeyerek rahatlıkla kullanacaklar ve gülünç durumlara düşeceklerdir. Argo oldukları belirtilmeyen bu çeşit kelimelerden bazı örnekler :

AFTOS (i. Y.) Oynaş**ANDAVALLI** (i) Görgüsüz ve bön kimse.**AYNASIZ** (i.) Uygun gitmeyen, ters, düzensiz : İşler aynasız gidiyor.**CİMBAKOKA** (i.) Biçimsiz ve çelimsiz, eğri büğrü boylu (adam).**İŞMAR** (i.) Göz kırpmı, hareketle. anlatma.**KAPAROZCU** (i.) Rüşvet alan, rüşvetçi.**KARTALOŞ, KARTALOZ** (i.) Kartlaşmış, yaşı geçmiş.**KATAKULLİ** (i.) Hile ve gözbağcılıkla aşırma... Bizim kitabı katakulli ettiler.

AKSAM-I KELÂM, Sözlükler, genel olarak dil ve edebiyat sözlükleri, kelimelerin **Aksam-ı kelâm** (söz bölükleri) daki yerini de belirtmek suretiyle kullananlara faydalı olurlar. **BTS**'nin «Açıklamalar» bölümünde, 6. maddede, «Madde başlarında kelimeler sadece isim (i.), fiili (f.), edat (e.), olarak işaretlenmiştir. Bu ilmi tasnifin yanında ayrıca Şemseddin Sami'nin Arapça ve Farsça kelimeler için kullandığı gramer terimleri de aynen muhafaza edilmiştir.» denilmektedir. Açıklama-

da da görüldüğü gibi, kelimeleri, sadece isim, fiil, edat olarak belirtmeyi «İlmi tasnif» olarak vasıflandıran BTS, müracaat edenleri, özellikle sözlükten faydalanmak isteyen yabancıları yanıltacaktır. Genel olarak isim, sıfat ve zarf sözlükte (i) kısaltması ile gösterilmiştir. (i.) ismin kısaltması olduğuna göre, sıfat ve zarf'ın aynı kısaltma ile gösterilmesi hiç bir şekilde uygun düşmemektedir. İsimler, âlet ismi, mekân ismi, fail ismi, mensubiyet ismi, mübalâğa ismi, büyültme ismi ve küçültme ismi olarak belirtildiğine göre, sıfat ve zarf'ın da isimden ayrılması isabetli bir iş olurdu. Sözlükte kullanılmış olan kısaltma işaretleri bölümünde, ZAMIR için (z.) kısaltması kullanılmış olmasına ve yine aynı yerde isim, sıfat ve zarf için (i.) kısaltmasının kullanılacağı belirtilmiş bulunmasına rağmen, SEN, BEN, ŞU gibi zamirler için de (i.) kısaltması kullanılmıştır. Bu gibi hususların da sözlükten faydalanmak isteyen öğrencileri ve Türkçe öğrenen yabancıları yanıltacağı muhakkaktır.

BAŞKA DİLLERDEN ALINAN KELİMELER ve KISALTMALAR. Yabancı dillerden Türkçe'ye girmiş olan kelimeler çoğu hallerde belirtilmemiştir. CİPS (i.), CONTA (i.), CİVATA (i.), CİMBAKOKA (i.), FASARYA (i.), JELOZ (i.) gibi kelimeleri örnek olarak verebiliriz. Bazı kelimelerin yanına (T) kısaltması konulmak suretiyle de o kelimenin Türkçe olduğu belirtilmeye çalışılmıştır. Pek nadir hallerde kullanılan (T) harfinin hangi maksat için konulduğu kesinlikle anlaşılamamıştır. Bir kısım kelimelerin yanına konulan kısaltmalar, kısaltmalar listesinde bulunmamıştır. AYGIT (kk. yd. k.) kelimesinin yanındaki kısaltmalar, JUBİLE (i. Fr. İbr.) kelimesindeki (İbr.) kısaltması «Sözlükte Kullanılmış olan Kısaltma İşaretleri» listesinde yer almamıştır.

KELİMELERİN KARŞILIKLARI ve TARİFLER, BTS'nde karşılıkları tatminkâr olmayan ve tarifleri iyi yapılmayan

maddeler de dikkati ~~çek~~ecek kadar fazladır.

ADAMCİL (i.) Adam yiyen

ARİZA-İ KEMTERÂNEM = Eskiden çok kullanılan klişe tabirlerdendir.

KAPKARA (i.) Simsiyah

JURNALCI (i.) Curnalıcı

CANGİL (i.) Cangil cüngül = Çatra patra, dangil dungul.

Tarifler ve karşılıklar daha düzgün bir Türkçe ile daha iyi bir şekilde ifade edilebilirdi. Örnekler :

ÇAĞLA (i.) Yeşil kabuğu ile beraber ham bâdem vesair bu gibi meyve.

HOŞAF Bol su ve şekerle pişmiş kuru yemiş ki, soğuk olarak yemek sonunda buna mahsus geniş kaşıklarla içilir.

Kuru yemiş, ceviz, fındık, fıstık gibi şeylere denildiğine ve bunlarla da hoşaf yapılmadığına göre, «Kuru yemiş» yerine başka bir kelime kullanmaları yerinde olurdu.

TARİFLER EKSİK.

ADESE (i.A.)... Mercimek tanesi gibi ortası kalın ve kenarları ince cam ki gözlük dürbün ve sairede kullanılır.

İraksak mercemeklerde merceğin kenarlarının ortasından daha kalın olduğu bilinen bir gerçektir.

Bir kısım kelimeler değişik yerlerde, mânaları bir birinden farklı olarak verilmiş. Örnekler :

BAŞIBOZUK (i.) 1. Düzensiz. 2. Asker olmayan, sivil.

Başibozuk (BAŞ maddesinde) Gayri muntazam asker.

Ağustos böceği (AĞUSTOS maddesinde) Yazın çok öten cırlak böceği.

Ağustos böceği (BÖCEK maddesinde) Orak kuşu, cırcır.

ATEŞBÖCEĞİ (i.) Kım kanatlılardan karanlıkta vakit vakit parlayan marul böcek.

Ateşböceği (BÖCEK maddesinde) Kı

çındaki fosforu aralık aralık parlatan si-
nek ki mayısta çıkar.

GÜL KURUSU (i.) Kurutulmuş pem-
be gül.

Gülkurusu (KURU maddesinde) Gül
kurusunun rengi.

Hamamböceği (BÖCEK maddesinde)
Karafatma, oldukça iri bir cins böcek.

Hamam böceği (HAMAM maddesin-
de) Bilhassa hamamlarda yaşar bir çeşit
böcek.

KARAHUMMA (i.) Ateşli, ağır bir
barsak hastalığı, tifo.

Karahumma (KARA maddesinde)
Teniken bir çeşit tırus.

Özel bir hazırlama tekniği isteyen sözlükler, özellikle iddialı olanlar, aynı kelimenin karşınklarını değişik yerlerde farklı bir şekilde ifade ederlerse, meselâ; örneklerue belirttiğimiz gibi, Karahumma'ya bir yerde **TIFO**, diğer bir yerde **TIFÜS** diyecek olurlarsa haklı olarak okuyucularının güvenini kaybederler.

SONUÇ. Gerçekten büyük bir gayret sarfedilerek ve yetkili kimselerin de kontrolleri altında hazırlanmış olan **Büyük Türk Sözlüğü**, söz verilen zaman içerisinde okuyucularının istifadesine sunulabilme gayesi ile biraz aceleye gelmiştir. 14. fasikülün sonunda «Lütfen Düzeltiniz» bölümündeki yanlışların çokluğu ve tarafımızdan tesbit edilenlerin düzeltilmesi gerekenler arasında yer almamış olması, düzeltmelerin de çok acele tespit edildiğini göstermektedir. Meselâ: Yazılıp basılmamış anlamına gelen **NÂ-MATBÛ** kelimesi, «basılıp yazılmamış» şeklinde Türkçeleştirilmiştir. Sözlüğü inceledikçe, satır sonlarında hecelerin bölünmelerinde ve dizgide bazı hatalar gözümüze ilişmektedir. Bir kısım kelimelerin sözlükte kullanılmış olmasına rağmen madde teşkil etmemiş olmaları da bir noksanlıktır. Fasi-küllerin kapaklarında «Her ay çıkar aylık kültür dergisi» cümlesinde bulunan **DERGİ** kelimesine sözlükte yer verilme-

miştir. «—CIL» maddesinde kullanılmış olan **ÖLÜMCÜL** kelimesi sözlükte yoktur.

BTS'nde bir kısım yeni kelimelere «Uydurma Kelime» denilmiş ve bu, (uyd. k.) kısaltması ile, madde teşkil eden kelimedenden sonra yer almıştır. Meselâ: **YAZIT**'a uydurma kelime denilmiş ve «Kitâbe-i sengi mezar = Mezar taşı yazıtı» cümlelerinde görüldüğü gibi, sözlüğü hazırlayanlar, **YAZIT** kelimesini kullanılmak zorunda kalmışlardır. Böyle nesiller boyunca aydınlara hizmet edeceği iddia edilen bir sözlükte, kelimeler konusunda hüküm verirken acele etmemek gerekirdi. Böyle kelimelere yeni kelime (y.k.) demekle yetinmeleri yerinde olurdu. Bu kelimeler ileride Dilimize yerleştikleri zaman yanlarındaki (uyd.k.) kısaltmalarını sözlükten çıkarmak mümkün olamayacaktır.

İleri baskı tekniğinin her türlü imkânlarına sahip olan Hayat Müessesesinin, **Büyük Türk Sözlüğü** hakkında, Orhan Şaik Gökyay (1) ve Ferit Devlilioğlu(2) nun değerli incelemelerini de dik-kate alarak, eserin kısa bir süre içerisinde yeni bir basımını hazırlamasının, Türk kültürü için büyük bir hizmet olacağı kanaatindeyiz. Hernekadar, **Büyük Leksikograf Samuel Johnson**, «Sözlükler saatler gibidir, en kötüsü hiç yoktan daha iyidir ve en iyisinin de tam ve doğru olması beklenilmemelidir.» demiş ise de, bu söz, sözlük hazırlayanları mazur göstermek için değil, sözlükten faydalanan okuyuculara sözlük hazırlama işinin çok güç bir şey olduğunu analatabilmek için söylenmiştir. **BTS**'nin yeni basımının daha mükemmel bir şekilde aydınlığımızın istifadesine sunulacağına inanıyor ve bu teşebbüsün başarılı olmasını gönülden arzuluyoruz.

(1) Orhan Şaik Gökyay: «Beşik Uleması», **Türk Dili**, 1970, 224. sayı, 94-109. S.

(2) Ferit Devlilioğlu: «Yeni bir Sözlük üzerine», **Türk Dili**, 1970, 223. Sayı 37-42. S.